

*До спеціалізованої вченої ради Д 17.127.07 у Класичному приватному
університеті 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70 б*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, Новосада Юрія
Олександровича на дисертацію Чалого Ігоря Сергійовича «Соціальна
реабілітація засуджених», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне
право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Вибір Ігорем Сергійовичем Чалим теми дослідження «Соціальна реабілітація засуджених» зумовлений, насамперед, її актуальністю та суттєвим практичним значенням, а також необхідністю опанування проблемами, що пов'язані з соціальною реабілітацією засуджених, про що автор переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження.

До аргументів дисертанта вбачається за необхідне додати наступне: дослідження соціальної реабілітації засуджених є одним із найвпливовіших напрямків роботи пенітенціарної системи. Питання соціальної реабілітації останніми роками набувають особливо важливого значення при визначенні напрямів та способів запобігання злочинності. Фахівці констатують, що покарання, які пов'язані з позбавленням волі, виконання котрих проходить з відривом ув'язненого від звичного середовища, зазвичай, несуть за собою ослаблення, а в деяких випадках – втрату соціально-корисних зв'язків, а також помітне обмеження виконуваних соціальних ролей.

Серед основних проблем осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі слід зазначити: розрив соціальних зв'язків, відсутність житлової площі, роботи, документів, що засвідчують особу, наявність інвалідності, соціально небезпечних захворювань, досягнення пенсійного віку. Також фіксуються стійкі психічні зміни, викликані специфікою тюремного світу.

З огляду на зазначене, та беручи до уваги ті обставини, що на сьогоднішній день, рівень злочинності, в тому числі й рецидивної, на жаль не зменшується, а за деякими видами злочинів зростає, питання соціальної реабілітації засуджених постає дуже гостро.

Варто наголосити на тому, що реалізація міжнародних стандартів поведіння із засудженими у світлі реформування кримінально-виконавчої системи України та її гуманізації, потребує введення в національне законодавство і практику діяльності інституту соціальної реабілітації.

Враховуючи вищезазначене, за нинішніх умов виникла нагальна потреба у кардинальному переосмисленні проблем соціальної реабілітації засуджених, що тісно пов'язані із подальшим забезпеченням та удосконаленням врегулювання кримінально-виконавчих правовідносин. Ця об'єктивна обставина спонукає сучасних правників відшукувати нові, максимально ефективні шляхи використання потенціалу пенітенціарної науки та кримінально-виконавчого інструментарію для ефективної реабілітації засуджених.

Саме тому, актуальність дослідження, що проведене І. С. Чалим зумовлюється багатьма чинниками: існуванням у ньому цікавих з наукового погляду та дієвих на практиці норм та інститутів, які можуть бути реципіювані (повністю чи частково) враховуючи досвід інших країн та міжнародні стандарти; докладним формулюванням ключових термінів і понять, без яких неможливе правозастосування; тісними зв'язками з сучасною нормотворчістю, тощо.

Актуальність теми зумовлюється, також теоретичним і практичним підґрунтям дослідження дисертантом зазначених проблем у працях відомих вітчизняних учених, зокрема: К. А. Автухова, В. А. Бадири, Є. Ю. Бараша, В. С. Батиргареева, І. Г. Богатирьова, В. В. Василевича, О. А. Гритенка, А. П. Геля, Т. А. Денисової, С. Ф. Денисова, О. М. Джужи, О. О. Житнього, Т. В. Журавля, В. В. Кареліна, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, І. М. Копотуна, О. В. Лисодедова, О. М. Литвинова, Ю. О. Новосада,

М. С. Пузирьова М. В. Романова, А. Х. Степанюка, О. В. Таволжанського, П. Л. Фріса, В. А. Човгана, В. В. Шаблистого, В. І. Шакуна, Ю. В. Шинкарьова, Д. В. Ягунова, І. С. Яковця та ін. Таким чином, Ігор Сергійович врахував досягнення попередніх дослідників проблеми, обраної для дисертаційного дослідження, що, безумовно, є необхідним. При цьому автор характеризує позиції науковців та відзначаючи позиції з якими погоджується, тактовно і виважено обґрунтовує ті положення, які на його думку є дискусійними, пропонує шляхи вирішення.

Особлива цінність наукового дослідження полягає у тому, що воно дозволяє виявити різного роду тенденції та особливості законодавчого врегулювання відповідних кримінально-виконавчих відносин, специфіку тих чи інших юридичних категорій, своєрідність правових дефініцій, порівняти зміст, що вкладається вітчизняним законодавцем у певну термінологію. Саме тому, дослідник, який проводить ретельний аналіз міжнародних стандартів забезпечення соціальної реабілітації засуджених та практики зарубіжних країн, (присвячено підрозділ 1.4. дисертації), незмінно розширює предмет науки вітчизняного кримінально-виконавчого права та криминології, тим самим збагачуючи їх новими знаннями. У його поле зору попадають ті проблеми, які навіть не поставлені чи ще не вирішені належним чином вітчизняним кримінально-виконавчим правом.

Вищевикладені обставини, а також винятково важливе значення подальшого дослідження соціальної реабілітації засуджених, свідчать про актуальність розробки теоретичних питань, а також їх важливість для удосконалення практичної діяльності працівників органів та установ виконання покарань.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації. Зокрема, у *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертації; вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету,

завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження; вказано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації та публікацій (с. 15-23 дис.).

Перший розділ дисертації присвячений теоретичним засадам соціальної реабілітації засуджених та містить чотири підрозділи. У межах цього розділу автором здійснено огляд літератури з проблеми соціальної реабілітації засуджених, проаналізовано наукові підходи до визначення соціальної реабілітації засуджених, висвітлено питання використання в законодавстві категорії соціальної реабілітації, та зауважено про відсутність однозначного визначення як у науковій літературі, так і в законодавчих актах, зокрема, і в контексті процесу виконання кримінальних покарань.

Аналізуючи у цьому розділі дисертації співвідношення понять «виправлення», «ресоціалізація» та «соціальна реабілітація» заслуговує на увагу пропозиція Ігоря Сергійовича у тріаді виправлення – соціальна реабілітація – ресоціалізація кожен названий компонент визначати, як певний етап зміни засудженого чи звільненого, що дає змогу досягти певного рівня оновлення чи трансформації та має свій конкретний результат. Також, детально опрацьовано досвід країни з найбільшим показником тюремного населення – США та констатовано широку палітру моделей та підходів до реабілітації в різних країнах.

У *другому розділі* автором досліджено правове регулювання та практика соціальної реабілітації засуджених і шляхи її вдосконалення. Автором аргументовано доцільність розгляду криміногенних факторів ризику в аспекті застосування терміна «фактор ризику», що вже має офіційний прояв в українському законодавстві.

Цінним є висновок автора про необхідність розглядати криміногенний чинник не в аспекті його наявності чи відсутності, а з позиції його динамічної складової. Відтак, унаслідок перебування особи у умовах позбавлення волі і відповідної роботи персоналу колонії, у засудженого повинні сформуватися прагнення та здатність до певної моделі соціальної

поведінки. Саме це і має стати наріжним каменем соціальної реабілітації конкретного засудженого та, за умови належного сприяння в цьому, створить умови для подальшої ресоціалізації.

У другому розділі дисертації автором приділено увагу правовому регулюванню діяльності суб'єктів соціальної реабілітації засуджених та обґрунтовано положення про те, що суб'єктом соціальної реабілітації засуджених можна визнавати лише той орган влади, що має здатність реально впливати на цей процес за власним розсудом, зокрема, на державно-владному рівні, а також нести відповідальність за прийняті рішення; саме наявність повноважень є однією з основних ознак суб'єкта такої діяльності. До суб'єктів соціальної адаптації засуджених віднесено Міністерство юстиції України, Департамент з питань виконання кримінальних покарань, служба пробації, Міністерство соціальної політики, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, центри соціальної адаптації, соціальні будинки-інтернати, спостережні комісії, Державна служба зайнятості, Центри соціальних служб, Органи Національної поліції, Державна міграційна служба, Міністерство охорони здоров'я, судові органи, волонтери.

Також, у межах другого розділу дисертації проведено аналіз стану реалізації в Україні проектів та програм, спрямованих на запобігання злочинності, у тому числі шляхом створення умов для соціальної реабілітації засуджених. Проведено узагальнення підходів до вимог, яким має відповідати взаємодія суб'єктів соціальної реабілітації. Констатовано, що мінімальний ресурс для якісної взаємодії державних та недержавних інституцій наявний, потрібно лише скоординувати й організувати його залучення, а також відповідну співпрацю.

Така структура дисертації дозволила Ігорю Сергійовичу найбільш повно охопити предмет дослідження, а опоненту – прослідкувати авторський творчий задум, краще зрозуміти логіку та послідовність (наступність) виконаного наукового дослідження. Що, відповідно, також вказує на можливі

шляхи удосконалення вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства, яке регламентує ці питання.

Винесені на захист положення характеризують роботу як дисертаційне дослідження, що присвячене аналізу юридичної природи та наданню правової характеристики соціальної реабілітації засуджених, вивченню зарубіжного досвіду, кращих практик та міжнародних стандартів, а також розробці відповідних рекомендацій адресованих працівникам органів та установ виконання покарань та розробці пропозицій щодо внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України.

У науковій праці застосовуються загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема, діалектичний, логічний, історичний, порівняльно-правовий, структурний, соціологічний, статистичний та інші, чим забезпечений належний рівень обґрунтованості положень і висновків дисертації. Використання зазначених методів допомогло І. С. Чалому у здійсненні ретельного аналізу соціальної реабілітації засуджених та дозволило сформулювати відповідні пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства.

Висновки і рекомендації автора ґрунтуються на аналізі чисельних вітчизняних і зарубіжних джерел, наукових праць з філософії, педагогіки, загальної теорії права, кримінально-виконавчого права, права соціального забезпечення і кримінології, інших правничих наук, енциклопедично-довідкової літератури.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, кримінально-виконавче законодавство, відомчі нормативні акти й міжнародно-правові акти у сфері поводження із засудженими та прав людини.

Емпіричну базу дослідження становлять дані Міністерства юстиції України, Державної кримінально-виконавчої служби України за період 2017–2020 рр. щодо стану організації соціально-виховної роботи із засудженими та соціальної реабілітації, а також результати опитування у

формі анонімного анкетування 265 засуджених у виправних колоніях Вінницької, Волинської, Київської, Львівської, Запорізької, Харківської, Чернігівської областей; результати дослідження 29 реалізованих в Україні за останні шість років проєктів та програм, спрямованих на запобігання злочинності, у тому числі через створення умов для соціальної реабілітації засуджених.

Автором опрацьовано значний масив літератури, що прямо чи опосередковано стосується теми дисертаційного дослідження – 235 найменувань джерел.

Вищенаведене свідчить про достатній рівень обізнаності Ігоря Сергійовича у питаннях, які ним досліджуються, та забезпечує належний рівень обґрунтованості зроблених висновків.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що дисертаційна робота є одним з перших в Україні комплексним дослідженням соціальної реабілітації засуджених як складового елементу процесу виконання-відбування покарання.

До положень дисертації, які, безспірно, мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження: 1) сформовано оптимальний елементний склад соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі, яка має включати соціетальну, педагогічну, медичну та професійну реабілітацію; 2) запропоновано (за результатами теоретико-методологічного дослідження наявних підходів до впровадження соціальної реабілітації засуджених та системного опрацювання її складових) нову парадигму комплексної системи соціальної реабілітації засуджених, що базується на положеннях кримінально-виконавчого права, кримінології, соціології, психології, медицини та педагогіки та визначає пріоритетним напрямом кримінально-виконавчої діяльності установ виконання покарань здійснення соціальної реабілітації засуджених; 3) удосконалено визначення соціальної реабілітації як комплексного процесу збереження, набуття чи відновлення засудженим або звільненим функцій та навичок, необхідних для нормального

(законослухняного) самостійного життя в суспільстві, який включає в себе соціетальну, педагогічну, медичну, професійну реабілітацію; 4) удосконалено зміст категорії «взаємодія суб'єктів соціальної реабілітації засуджених», під якою запропоновано розуміти впорядковану чинним законодавством діяльність, що узгоджена між ними за предметом, напрямками співпраці, об'єктами й завданнями та спрямована на досягнення поставленої мети й завдань; 5) перелік завдань соціальної реабілітації, до яких віднесено: виявлення та оцінювання факторів, що спричинили вчинення злочину; визначення рівня й інтенсивності необхідного втручання та відповідно планування цілей і заходів впливу на засудженого; забезпечення застосування необхідного набору інструментів щодо впливу на особу засудженого, проведення моніторингу змін щодо зменшення/усунення ризиків вчинення повторного злочину та готовності до законослухняного життя в суспільстві.

Цінними для науки кримінально-виконавчого права є положення дисертації які набули подальшого розвитку, у тому числі: 1) комплекс детермінант, що зумовлюють низький рівень наукового опрацювання змісту категорії соціальна реабілітація засуджених та її співвідношення із суміжними поняттями «виправлення засуджених» та «ресоціалізація засуджених»; 2) твердження щодо переліку базових компетентностей, формування яких має здійснюватися під час ресоціалізації засуджених, незалежно від того, чи розглядається вона як певний процес, діяльність чи процедура (комунікативна, політична, інформативна, соціокультурна) і компетентність, яка передбачає здатність оновлювати знання відповідно до умов, що змінюються та інші.

Таким чином, наукові положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни і, без сумніву, є певним внеском у кримінально-виконавчу доктрину.

Оцінюючи важливість для науки і практики одержаних автором результатів, необхідно також відзначити, що обраний С. І. Чалим напрям дослідження є складовою частиною науково-дослідної роботи Класичного

приватного університету за темою «Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0116U008203). Також, дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, напрямів досліджень, передбачених розділом I Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 № 14-10, Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р), Планів дій Кабінету Міністрів України щодо їх реалізації, розділу 2.8 Примірного переліку та опису предметних напрямів досліджень у межах спеціальності 081 «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477.

Результати дослідження мають не лише наукове, а й суто практичне значення. Одержані автором висновки можуть бути використані для подальшого вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України, а також у правозастосуванні. Окремі положення дисертації можуть бути використані при написанні відповідних розділів підручників і навчальних посібників з кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології; при викладанні, у науково-дослідній роботі.

Основні положення дисертації висвітлені у 8 наукових працях, з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях України (з них 3 – у таких, що включені до міжнародних наукометричних баз), 1 – стаття в зарубіжному періодичному науковому виданні, 3 – матеріали конференції та круглих столів, що свідчить про належний ступінь апробації роботи та публічного оприлюднення висновків, отриманих автором при її написанні.

Зміст автореферату дисертації відповідає її змісту та встановленим вимогам.

Не спиняючись надалі детально на численних здобутках та позитивних моментах виконаної дисертаційної роботи, та у цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на **окремі протиріччя, спірні положення**, які, вбачається, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних роз'яснень під час захисту дисертації, зокрема:

1. На початку розгляду підрозділу 1.3. дисертації, автор планомірно наводить позиції науковців щодо питання співвідношення понять «виправлення», «ресоціалізація» та «соціальна реабілітація». Втім, вже на третій сторінці підрозділу (с. 56) він вказує свій попередній висновок: «аналіз положень чинного КВК України, зумовлює висновок, що його розробники вбачали співвідношення соціальної реабілітація, виправлення та ресоціалізація між собою не як окремі процеси, а як мету, процес і результат. При цьому і така формула не може бути прийнята як виважена, адже взаємозв'язок між вказаними категоріями не інтегровано до самого Кодексу, а наявні законодавчі норми щодо соціальної реабілітації не дають уявлення про зміст цієї категорії».

Слід відмітити, що вказаний висновок важко визнати достатньо аргументованим, як для дисертаційної роботи. Фактично, у Кримінально-виконавчому кодексі наведено достатньо змістовне співвідношення понять виправлення та ресоціалізація (стаття 6 Кодексу). В свою чергу, відсутність визначення місця соціальної реабілітації засуджених, тобто головної категорії дисертаційного дослідження, здобувач наводить як базу для висновку що «взаємозв'язок між вказаними категоріями не інтегровано до самого Кодексу». Видається, що відсутність закріплення «тріади» правових категорій у КВК України, як це вбачається доречним для здобувача, не в повній мірі є достатніми підставами для висновків про недосконалість положень Кодексу. Під час публічного захисту роботи доцільно додатково аргументувати позицію здобувача.

2. На сторінці 64-68 дисертант вказує на необхідність виділення окремого напрямку соціальної реабілітації – соціетальну. Наводячи доволі

об'ємну аргументації доречності запровадження наведеного підходу, автор роботи не конкретизує на достатньому рівні, якими конкретними кроками можливо досягнути відповідного напрямку реабілітації, і які основні перепони можуть виникати.

3. Підрозділ 2.1 має назву «Гене́за та сучасний стан організації соціальної реабілітації засуджених в Україні». Наводячи детальний аналіз питання сучасного стану організації соціальної реабілітації засуджених в тексті дисертації, автор не зупиняється на питанні «генези» цієї правової категорії. Тому під час захисту хотілось би отримати уточнення щодо позиції дисертанта, що саме він розуміє під генезою соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі.

4. У підрозділі 2.2. «Правове регулювання діяльності суб'єктів соціальної реабілітації засуджених» дослідник наводить складну за архітектурою структуру суб'єктів. Втім, навіть теоретичне ознайомлення з кількістю відповідних суб'єктів створює уявлення про той значний масив роботи, який має виконувати відповідні суб'єкти. У зв'язку з вище викладеним виникає планомірне запитання, чи потребує оптимізації структура суб'єктів соціальної реабілітації, з точки зору дисертанта, і на яких засадах?

Загалом висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними і не відносяться до основних, концептуальних положень дисертації.

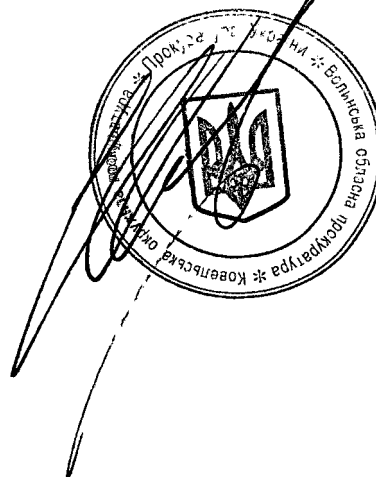
Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації надзвичайно актуальна, сформульовані автором висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Таким чином, рецензована дисертація є кваліфікованою науковою працею, що містить результати проведених автором досліджень.

Ігорем Сергійовичем Чалим отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінально-виконавчого права, а саме – автором проведено комплексне дослідження соціальної реабілітації засуджених.

Висновок. Дисертація за темою: «Соціальна реабілітація засуджених» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. No 567 (у редакції від 15.07.2020 р.), а її автор, **Чалий Ігор Сергійович**, на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

**Керівник Ковельської
окружної прокуратури
доктор юридичних наук**

Ю.Новосад